

Menningarminjar í Staðarsveit á Snæfellsnesi

Svæðisskráning fornleifa

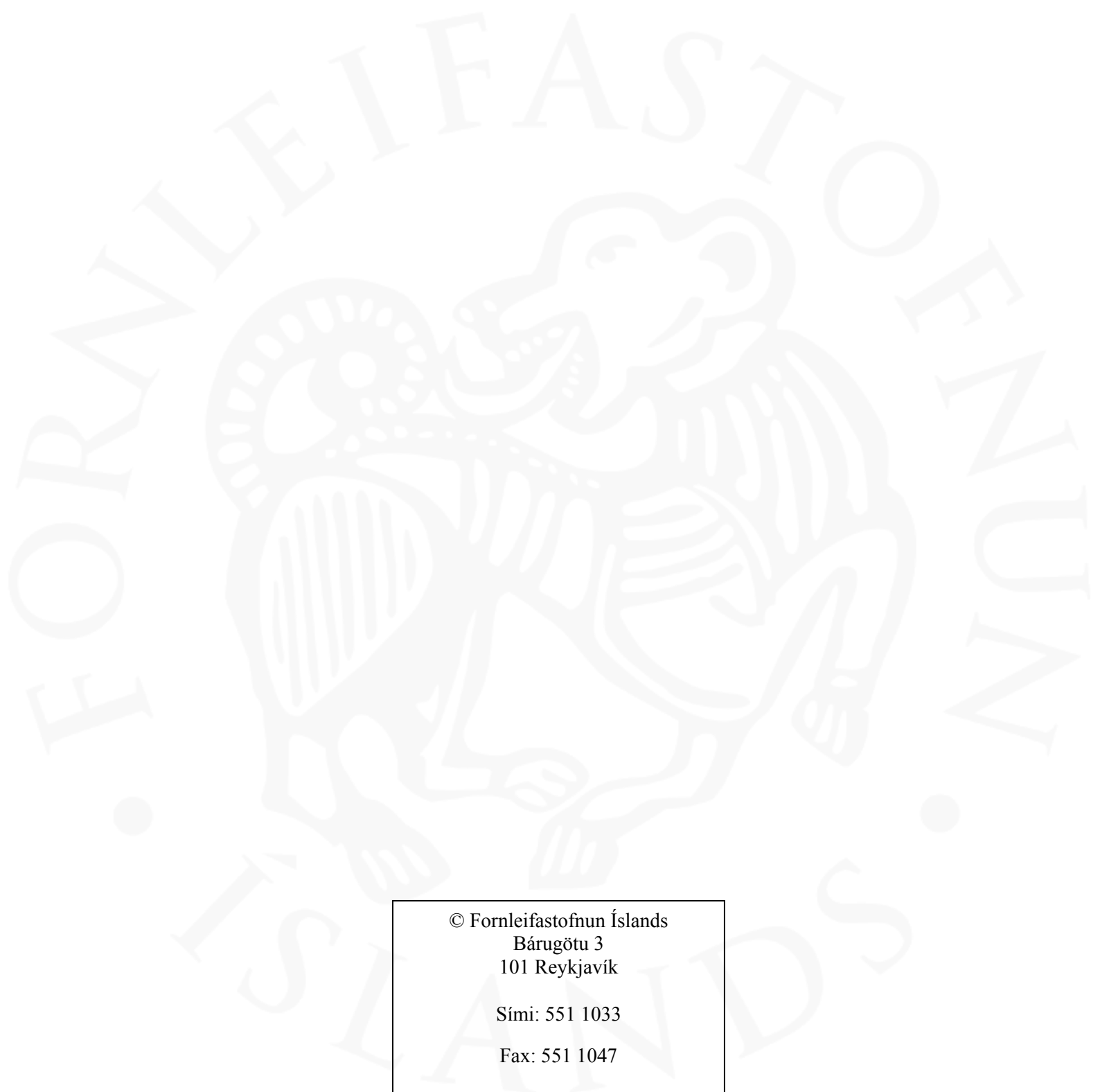
Kristín Sýlvía Ragnarsdóttir

Fornleifastofnun Íslands

FS583-15351

Reykjavík

2015

© Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími: 551 1033

Fax: 551 1047

Efnisyfirlit

1.	Inngangur	1
1.1.	Um fornleifaskráningu	1
1.2.	Um heimildaskráningu (svæðisskráningu)	4
2.	Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra	7
2.1.	Bæjarhólar og bæjarstæði	9
2.2.	Útihús	10
2.3.	Tún, garðar og akrar	11
2.4.	Kvíar og stekkir	11
2.5.	Beitarhús og sel	12
2.6.	Engjar og áveitur	12
2.7.	Minjar um samkomur og þinghald	12
2.8.	Kuml og kirkjugarðar	13
2.9.	Samgönguminjar	13
2.10.	Hellar og ból	13
2.11.	Sjávarminjar	14
3.	Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu	14
4.	Svæðisskráning Snæfellsbæjar	16

1. Inngangur

Síðsumars 2015 gerðu Snæfellsbær og Fornleifastofnun Íslands með sér samning um að Fornleifastofnun myndi vinna svæðisskráningu (heimildaskráningu) fyrir Staðarsveit og aðalskráningu (vettvangsskráningu) á völdum jörðum í sveitarfélaginu öllu í tengslum við aðalskipulagsgerð. Áður hafi stofnunin skráð þekktar fornleifar upp úr heimildum á öðrum svæðum í sveitarfélaginu og lýkur því heimildaskráningu í sveitarfélaginu lokið með útgáfu þessarar skýrslu.¹ Svæðisskráning fyrir Staðarsveit var unnin síðsumars og á haustdögum 2015. Vettvangsskráningin verður annars vegar unnin á haustdögum 2015 og hins vegar að vorlagi 2016 og verður útgefin sérstök skýrsla um þá skráningu þegar henni lýkur.

Í þessari skýrslu verða birtar niðurstöður svæðisskráningar í Staðarsveit í Snæfellsnessýslu. Þar að auki verður tekinn saman heildarfjöldi svæðisskráðra fornleifa í Snæfellsbæ. Kristín Sýlvía Ragnarsdóttir vann skráninguna og sá um frágang skýrslu. Við skráninguna voru minjar færðar inn í Ísleifu, gagnagrunn Íslands.

Í Staðarsveit voru alls skráðar upplýsingar um 845 fornleifar á 65 jörðum. Áður höfðu verið skráðar 1841 fornleifar í Neshreppi innan Ennis, Neshreppi utan Ennis og Brimilsvallahreppi og hafa því nú verið skráðar 2686 fornleifar upp úr heimildum í Snæfellsbæ.

Skýrslan byggir á öðrum skráningarskýrslum Fornleifastofunnar Íslands og eru staðlaðir kaflar um fornleifaskráningu með sama sniði og hefð er fyrir í slíkum skýrslum.

1.1. Um fornleifaskráningu

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar í landinu. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum og sér í lagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um

---

¹ Sjá Kristín Sýlvía Ragnarsdóttir. 2015.

horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir.

Fornleifaskráningu má í grófum dráttum skipta í tvennt, í svæðis- og aðalskráning. Svæðisskráning felst í heimildaúttekt, þá er farið í gegnum margvíslegar heimildir í leit að vísbendingum um þekktar fornleifar á hverju svæði. Við aðalskráningu er hins vegar farið á vettvang, gengið á alla þekkta minjastaða, þeir hnitsettir og skráðir á nákvæman hátt. Heimildaskráningin er eðli málsins samkvæmt hraðari leið til að safna saman miklum upplýsingum og getur í raun skilað talsverðum sjálfstæðum upplýsingum. Hún er einnig nauðsynlegur undirbúningur þess að farið sé á vettvang til að skrá minjar. Ísleif, gagnagrunnur Fornleifastofnunar Íslands stærsti gagnagrunnur landsins á þessu svæði. Í honum eru nú upplýsingar um tæplega 100.000 fornleifar, en þar af hefur um þriðjungur verið skráður á vettvangi.

Svæðisskráning getur gefið grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Svæðisskráning er nauðsynlegur grunnur frekari skráningar á hverju svæði. Hún felst í öflun heimilda um fornleifar á afmörkuðu svæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á svæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu, og að vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felur í sér vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulegan hátt.

Að auki má minna á að mat á því hvað teljast markverðar fornleifar hefur lengst af tekið mið að sögu lands og þjóðar í heild. Minni gaumur hefur verið gefinn að sérkennum ákveðinna svæða og fornleifum sem eru markverðar í samhengi héraðssögu. Af þessum ástæðum er eðlilegt að fornleifaskráning sé unnin í nánú samstarfi við sveitastjórnir og stofnanir þeirra, og með hliðsjónir af þörfum þeirra.

Árið 1989 var fornleifaskráning gerð að lögbundinni forsendu skipulagsvinnu. Síðan þá hefur mikið skráningarstarf verið unnið víða um land og hefur fornleifaskráningu hefur miðað þokkalega áfram á þessu skeiði. Sveitarfélög hafa að mestu borið kostnað af skráningunni þar sem þeim ber lagaleg skylda til að láta skrá minjar innan marka sveitarfélagsins áður en gengið er frá aðalskipulagi. Auk þess sjá þau gjarnan kosti þess að eiga tiltækar nákvæmar upplýsingar um staðsetningu fornleifa innan sinna marka áður en til skipulagsvinnu eða framkvæmda kemur. Það getur enda orðið kostnaðarsamt að ráðast í björgunaruppgröft ef

landi hefur verið ráðstafað þar sem lögverndaðar minjar reynast vera. Fornleifaskráningu er víða lokið í þéttbýli, t.a.m. í flestum af stærri kaupstöðunum landsins og nokkrum sveitarfélögum, t.d. í allri Eyjafjarðarsýslu og sveitarfélögum sunnan Skarðsheiðar. Á hinn bóginn hefur fornleifaskráningu lítið miðað í þeim sveitarfélögum sem eru fámenn en landmikil og langtum strjálbýlli nú en var til forna. Þar eru margar minjar og eyðibyggðir, og þar bíður mikil skráningarvinna, en kostnaður á íbúa er langtum hærri en í þéttbýlli sveitarfélögum.

Hér á eftir verður gerð grein fyrir þeirri aðferðafræði sem liggur að baki svæðisskráningu fornleifa, en fyrst greint stuttlega frá þeim skilgreiningum sem lagðar eru til grundvallar við fornleifaskráningu. Eftirfarandi skilgreiningu er að finna í 3. grein laga um menningarminjar (Lög nr. 80 29. júní 2012):

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.

Samkvæmt lögum eru öll mannvirki eldri en 100 ára skilgreind sem fornleifar, en við skráninguna er þó notast við aðeins víðari skilgreiningu. Allar byggingar úr torfi og grjóti eru skráðar sem og önnur mannvirki sem eru til vitnis um horfið verklag eða tækni. Þar með geta talist elstu steypubyggingar, byggingar úr blönduðu efni (torf, grjót, timbur, steypa, bárujárn) og mannvirki eins og heimarafstöðvar, sundlaugar, upphlaðnir vegir frá því fyrir jarðýtuöld, fiskplön, áveituskurðir og hvers kyns minjar aðrar sem tengjast umbreytingum í atvinnuvegum og lífsafkomu á fyrri hluta 20. aldar. Minjar sem tengjast seinni heimsstyrjöldinni, veru setuliðsins í landinu og framkvæmdum á vegum þess (vegir,

flugvellir, braggahverfi, skotgrafir o.s.frv.) eru einnig skráðar. Þær heimildir sem stuðst er við í svæðisskráningu geyma hins vegar yfirleitt mjög lítið af upplýsingum um nútímaminjar og er því ekki að vænta heildstæðs yfirlits um þær fyrr en á stigi aðalskráningar.

Ýmiskonar upplýsingar sem átt gætu heima í menningarsögulegum gagnagrunni rata þó ekki inn í svæðisskráningu fornminja. Þetta eru t.d. heimildir um staðsetningu engja og bithaga, nytjaskóga og veiðistaða. Söfnun slíkra upplýsinga krefst annarskonar gagna og öðruvísi aðferðafræði en skráning eiginlegra fornleifa og er auk þess mun viðráðanlegri á stigi aðalskráningar. Þar sem til eru nærtækar upplýsingar um gróðurfar og búskaparskilyrði fyrir einstakar jarðir (t.d. í sóknarlýsingum og héraðssöguritam) er þeim þó safnað saman á stigi svæðisskráningar.

Það er ennfremur skýrt af ofangreindri skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnugreinum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari víðu skilgreiningu hefur verið fylgt við gerð fornleifaskrárinnar og í anda hennar eru einnig skráðir staðir eins og orrustustaðir, skilgreinanlegir staðir þar sem atburðir, sem tengjast sögu og bókmenntum Íslands, hafa átt sér stað og staðir þar sem draugar eiga að hafa haldið til. Dæmi um staði sem eru ekki skráðir eru eyktamörk sem eru ekki manngerð og drangar sem kallaðir eru nátttröll, en það heiti virðist oftast vera tegundargreining á náttúrumyndunum frekar en að sagnir séu um að tröll hafi dagað þar uppi. Þar sem slíkar sagnir eru til staðar, eru þær auðvitað skráðar. Á hinn bóginn eru öll grettistöskráð. Hvað er skráð og hvað ekki er því vitanlega umdeilanlegt en byggir fyrst og fremst á því að fyrirsjáanlegt sé að gagn megi hafa af upplýsingunum.

1.2. Um heimildaskráningu (svæðisskráningu)

Við hefðbundna fornleifaskráningu hefur fyrst og fremst verið leitast við að finna og staðsetja einstakar rústir sem sýnilegar eru á yfirborði. Ekki er reynt að grennslast fyrir um hvar fornleifar geti leynst undir yfirborði, en ætla má að meginþorri minja á Íslandi sé þannig hulinn sjónum. Til að ráða bót á þessu hefur Fornleifastofnun Íslands notað tvær aðferðir. Annars vegar er um að ræða leit að vísbendingum um staðsetningu einstakra menningarminja, einkum með stuðningi gamalla túnakorta og örnefnaskráa. Hins vegar eru óbeinar vísbendingar, svo sem örnefni, sem oft gefa vísbendingar um staðsetningu og hlutverk minja. Heimildir um byggð og búsetu eru einnig mikilvægar, en útfrá yfirliti um staðsetningu og dreifing byggðar má gera sér allgóða hugmynd um umfang og eðli menningarminja sem þeirri byggð hafa fylgt jafnvel þótt þeirra sjái ekki stað lengur. Við upphaf svæðisskráningar

fornleifa er því gert yfirlit um sögu byggðar á hverri jörðu, jarðir og jarðatakörk skilgreind. Helstu heimildir við þessa vinnu eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjalyásingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar á ýmsum stöðum, s.s. í fornleifaskýrslum.

Notagildi svæðisskráningar eru ákveðin takmörk sett og hún getur aldrei komið í stað vettvangskönnunar (aðalskráningar). Í fyrsta lagi takmarkast svæðisskráning við þá flokka heimilda sem eru aðgengilegastir og gefa heildstæðasta mynd af menningarminjum á viðkomandi svæði. Er þar um að ræða jarðabækur, fornleifaskýrslur, örnefnaskrár og túnakort. Aðrar heimildir eins og t.d. ævisögur eða ferðasögur, sem oft geyma nákvæmar upplýsingar um húsaskipan og staðsetningu mannvirkja á 19.öld, eru ekki rannsakaðar skipulega á stigi svæðisskráningar þar sem nákvæmni og fjöldi slíkra upplýsinga er tilviljanakenndur og erfitt að hafa upp á þeim þegar stór svæði eru könnuð. Heimildir af þessu tagi eru hins vegar kannaðar á stigi aðalskráningar. Í öðru lagi getur svæðisskráning ekki gefið nákvæmar upplýsingar um staðsetningu allra minjastaða og í þriðja lagi er ekki hægt að segja til um ástand eða afdrif allra minjastaða á grunni svæðisskráningar. Nákvæmra upplýsinga um þessi atriði er ekki hægt að afla nema með vettvangsathugun, en á grunni svæðisskráningar má hins vegar gefa góða mynd af dreifingu og ástandi fornleifa á skráningarsvæðinu.

Helstu heimildaflokkar sem nýttir eru við svæðisskráningu eru eftirfarandi:

JARÐABÆKUR: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* er helsta og ítarlegasta verk sinnar tegundar og grundvallarheimild um sögu byggðar á Íslandi. Við svæðisskráningu er þó einnig stuðst við *Jarðatal Johnsens* frá 1847, og er númerun jarða og minjastaða grundvölluð á því riti. Í þessum ritum má oft finna ítarlegar upplýsingar um búsetu á viðkomandi jörðum, staðhætti, landgæði og hlunnindi. Þau gefa einnig allgóða mynd af dreifingu byggðar á skráningarsvæðinu, og með því að bera jarðabækur saman við jarða- og landamerkjaskjöl fæst gróf mynd af þróun byggðar, skiptingu jarða og breytingum á eignarhaldsfyrirkomulagi. Þessar heimildir geta að jafnaði ekki um einstaka minjastaði, aðra en bæjarstæði og stöku sinnum selstöður og námur eins og mótak eða torfristu.

TÚNAKORT: Um 1920 voru gerðir uppdrættir í mælikvarðanum 1:2.000 af tünnum svo til allra jarða á Íslandi. Kortin eru allmisjöfn að gerð enda eftir mismunandi mælingamenn. Öll sýna þau þó mörk túnanna og langoftast er staðsetning bæjarhúsa og útihúsa innan þeirra sýnd, en yfirleitt engin hús utan túns. Einnig eru ritaðar á kortin upplýsingar um stærð túna í

fermetrum og/eða dagsláttum, hversu stórt hlutfall þeirra var þýft, og stærð matjurtagarða. Hvað varðar Staðarsveit þá eru til túnakort frá 1916, fyrir hluta jarðanna, sem eru af þeirri gerð sem lýst er hér að framan.

ÖRNEFNASKRÁR: Söfnun og skráning örnefna hófst á seinni hluta 19. aldar og þá fyrst og fremst í samhengi við skýringar fornrita. Það var hins vegar ekki fyrr en eftir 1920 að skipuleg skráning allra örnefna á einstökum jörðum hófst að marki. Örnefnaskráning varð síðan eitt af aðalverkefnum Þjóðminjasafnsins en örnefnasafnið er nú í umsjá Örnefnastofnunar Íslands. Ekki eru til sérstakar örnefnaskrár fyrir allar þær jarðir sem nefndar eru í jarðatalinu og geta skrár fyrir einstaka jarðir stundum verið hlutar af örnefnaskránnágrannajarða. Misjafnt er hversu nákvæmlega er getið um rústir í örnefnaskránná en sjaldgæft er að höfundar láti alveg hjá líða að minnast á mannvirkjaleifar. Þar kemur auðvitað aðallega til að margar rústir bera nöfn og eru auk þess fastir punktar í landslaginu sem hægt er að miða við í lýsingu þess. Sjaldgæft er þó að fornleifum sé lýst mjög nákvæmlega í þessum skránná og langoftast getið um þær í framhjálaupi eða til skýringar. Örnefnaskrár eru engu að síður stærsta og heildstæðasta safn upplýsinga um fornminjar sem völ er á, en helstu gallar þeirra er að ekki er hægt að treysta því að fullt samræmi sé á milli skráá þar sem þær eru samdar af ólíku fólki á ólíkum tímum. Höfundar þeirra eru auk þess oft of staðkunnugir þannig að lýsingar þeirra verða illskiljanlegar þeim sem ekki eða lítið þekkir til. Fyrir jarðir í Staðarsveit er til nokkuð gott safn örnefnaskráá, og eru örnefnaskrár af einhverju tagi til fyrir flestar jarðanna og fleiri en ein fyrir sumar þeirra.

FORNLEIFASKÝRSLUR: Í lok 19. aldar var gert mikið átak á vegum Hins íslenska fornleifafélags í að kanna íslenska fornleifastaði og voru það einkum staðir sem tengdust frásögnum fornrita sem þóttu athyglisverðir. Skýrslurnar birtust oftast sem greinar í Árbók hins íslenska fornleifafélags og var því vandlega leitað fanga í Árbókinni.

AÐRAR ÍTARHEIMILDIR: Ýmsar aðrar ítarheimildir eru nýttar við svæðisskráningu fornleifa. Þær heimildir sem iðulega er stuðst við eru *Íslenskt fornbréfasafn* og *Íslensk fornrit*, s.s. Landnámabók, Íslendingasögur og Sturlunga. Auk þess er farið í gegnum ferðasögur, t.d. ferðabækur Ólafs Olavíusar, og Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar. Þjóðsögur eru annar flokkur heimilda sem nýttur er við svæðisskráningu. Að lokum er síðan leitað fanga í öðrum heimildum sem á einhvern hátt tengjast svæðinu sem um ræðir. Hér er t.d. um að ræða ævisögur og áthagarit af ýmsu tagi. Þessi hluti heimildavinnunnar er eðlilega mjög misjafn frá einu svæði til annars bæði hvað umfang og gæði snertir.

2. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra

Í Staðarsveit voru skráðar 845 fornleifar á 65 jörðum. Það þýðir að tæplega 13 minjastaðir voru að meðaltali á jörð. Fjöldi skráðra fornleifa á jörð er þó mjög misjafn og helst í hendur við stærð jarðanna og landgæði. Í Staðarsveit eru flestar skráðar fornleifar á Búðum en þar voru skráðar 50 fornleifar.

Við skráningu minja eru þær flokkaðar á tvennan hátt, annars vegar er getið um tegund fornleifar hins vegar umhlutverk.

Tegund

Tegundarflokkun fornleifa snýr að eðli þeirra eða gerð og segir í raun til um það hvaða sannanir eða vísbendingar eru fyrir hverjum minjastað. Á heimildastigi er því tegundin oftast annað hvort örnefni eða einfaldlega heimild en á vettvangsstigi breyttist það oft þar sem finnast ápreifanleg sönnunarkerki um minjastaðinn s.s. ræða tóftir, garðlag, vörður o.s.frv.

Sem fyrr segir er á svæðisskráningarstiginu yfirleitt erfitt að segja til um það með vissu hvort fornleifar séu enn sýnilegar á þeim stöðum sem skráðir eru hverju sinni þó heimildir segi til um að svo hafi einhvern tíma verið. Því er valinn tegundarflokkurinn *heimild* fyrir þá minjastaði. Oft á tíðum eru örnefni eina vísbendingin um fornleifar, þ.e. heiti í landslagin gefur vísbendingu um að þar hafi einhvern tíma verið mannvirki en þess er hvergi getið með beinum orðum. Slíkir minjastaðir eru þá skráðir í tegundarflokkinn *örnefni*. Má í raun segja að þumalputtareglan sé sú, á svæðisskráningarstiginu, að minjar lendi í öðrum hvorum þessara flokka en á þessu eru þó nokkrar undantekningar. Í einhverjum tilvikum er nokkuð örugg vissa fyrir því að fornleifar séu enn á viðkomandi stað og eru þeir staðir þá flokkaðir til tegundar í samræmi við það eins og t.d. sem *tóft*, *garðlag*, *hús*, *stífla*, *hellir* o.s.frv. Auk þess er skráðir staðir sem taldir eru tengjast atburðum í þjóðsögum eða í Íslendingasögnum, þó ekki séu endilega vísbendingar um efnislegar fornleifar á þeim. eru þeir þá eftir atvikum skráðir til tegundar sem *þjóðsaga* eða *sögustaður*. Einnig eru skráðar náttúruminjar sem hafa menningarsögulegt gildi en innan þess flokks eru t.d. tegundirnar *álagablettur*, *lind*, *laug*, *hver* o.s.frv. Loks eru skráðir staðir þar sem fundist hafa gripir, eða mannabein án þess þó að það séu frekari upplýsingar um fornleifar á þeim. eru þessir staðir skráðir í tegundarflokkana *gripir* eða *mannabein*. Tveir tegundarflokkar hafa sérstöðu en það eru flokkarnir *bæjarhóll* og *bæjarstaði*. eru þeir ávallt valdir fyrir staði þar sem bæir hafa staðið, jafnvel þótt ekki sé endilega vissa um að þar sé ennþá minjar að finna. Er reglan sú að staðir þar sem búseta hefur varað lengi, þ.e. um aldir, eru settir í flokkinn *bæjarhóll* þar sem

líkur eru á að uppsöfnun mannvistarlaga hafi orðið. Bæir þar sem búseta hefur varað stutt, þ.e. nokkra áratugi og litlar líkur eru á að uppsöfnun mannvistarlaga hafi orðið að ráði, eru svo settir í flokkinn *bæjarstæði*.

Í töflunni að neðan er að finna yfirlit yfir hvaða tegundir fornleifa voru skráðar við heimildaúttekt í Staðarsveit.

Álagablettur 11	Brunnur 10
Brú 9	Bæjarhóll 76
Bæjarstæði 44	Dys 1
Garðlag 16	Gata 22
Gerði 7	Heimild 375
Hellir 6	Hleðsla 2
Huldufólksbústaður 11	Hús 4
Kirkjugarður 1	Kuml 3
Laug 2	Lind 15
Mannabein 2	Náttútumin 4
Sögustaður 3	Tóft 72
Tóftir 3	Varða 34
Vegur 37	Þjóðsaga 15
Örnefni 38	Óþekkt 3

Þegar komið er á aðalskráningarstigið, þ.e. þegar vettvangsskráning fornleifa fer fram, tekur tegundarflokkun skráðra fornleifa sem fyrir segir yfirleitt talsverðum breytingum þar sem þá fæst betri vísir fyrir því hvort sýnilegar fornleifar eru á skráðum minjastöðum. Færast þá minjastaðirnir í flokka sem eru meira lýsandi fyrir eðli eða gerð minjanna, dæmi: *tóft*, *garðlag*, *hús*, o.s.frv.

Hlutverk

Hlutverkaflokkun fornleifa snýr að notkun þeirra eða hlutverki. Til dæmis er tegundin „bæjarhóll” þannig skráð með hlutverkið „bústaður”, heimildir um útihús er e.t.v. hægt að greina frekar í hesthús, fjárhús o.s.frv., varða getur t.d. þjónað hlutverki eyktamarks, samgöngubótar eða landamerkis og örnefni eins og *Selhólar* vísað á sel. Hið sama á við um greiningu hlutverka og tegunda, þ.e. ekki er alltaf hægt að ráða í hlutverk mannvirkja á heimildaskráningarstigi. Við vettvangsathugun er oft hægt að varpa skýrara ljósi hlutverk forminja, bæði útfrá athugun á gerð fornleifanna og útfrá munnlegum heimildum, þ.e. með aðstoð staðkunnugra heimildamanna.

Í töflunni að neðan má gefur að líta helstu hlutverk minjastaða sem skráðir voru úr heimildum í Staðarsveit.

Bústaðir og býli		Landbúnaðarminjar		Minjar um sjósókn		Samkomustaðir	
bústaður	83	útihús (óskilgreind)	99	fiskreitir	1	þingstaður	4
býli	40	fjánhús	17	hjallur	2	leikvöllur	2
		hesthús	6	lending	15	sundlaug	1
Aðrar búsetuminjar		fjós	4	naust	3	tjaldstæði	1
rista	11	nátthagi	9	verbúð	1		
mógrafir	22	túngarður	6			Samgönguminjar	
þvottastaður	1	hlaða	6	Kirkjur og legstaðir		samgöngubót	30
þvottalaug	1	kvíar	10	legstaður	10	brú	7
brunnur	3	heygarður	14	hálfkirkja	2	vað	11
eyktamark	17	stekkur	52	bænhús	3	áfangastaður	1
vatnsból	23	sel	8	kirkja	4	traðir	9
landamerki	24	smalakofi	1			leið	58
áveita	3	fjárskýli	14	(Þjóð)sögustaðir			
varnargarður	1	rétt	20	draugur	5	(hlutv.) óþekkt	34
smiðja	3	beitarhús	2	huldufólksbústaður	17	ekki með hlutverk	39
skemma	2	kálgarður	56	tröll	6		
bað	2	refagildra	1				
skotbyrgi	3	geitakofi	1				
		heygryfja	1				
		hrossaborg	2				
		hænsnakofi	1				
		tún	1				

2.1. Bæjarhólar og bæjarstæði

Yfirleitt hafa bæir staðið á sama stað öldum saman, jafnvel allt frá landnámsöld til þessarar og hafa þá myndast bæjarhólar, samsettir úr byggingaleifum og mannvistarlögum. Í bæjarhólum er jafnan mikilla og fjölbreytilegra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs kynslóðar á kynslóð ofan og í þeim er flesta forngripi að finna. Bæjarhólar eru því ein mikilvægasta tegund fornleifa og brýnt að koma í veg fyrir að þeir verði eyðileggingu að bráð.

Vandinn við bæjarhóla er hins vegar sá að í meirihluta tilfella er enn búið á þeim og víða hafa steypuhús með djúpum kjöllum verið byggð á þeim og skemmt þá að meira eða minna leyti. Raskaðir bæjarhólar geta þó engu að síður verið markverð rannsóknarefni og er mikilvægt að reynt verið að finna leiðir til að fylgjast með framkvæmdum á þeim, enda skýrt í lögum að ekki megi raska þeim. Sjaldnast er hægt að komast að því hvort bæjarhólar eru óskemmdir eður ei, nema við vettvangsathugun. Oft eru þó til upplýsingar um hvort bæjarstæði hafi verið flutt til á undanförunum áratugum/á síðustu 100 árum og má ganga útfrá því, að þar sem hús hafa ekki verið flutt séu bæjarhólar raskaðir að einhverju leyti. Á skráningarsvæðinu má ætla að margir bæjarhólar séu nokkuð raskaðir, en þó gætu þeir verið nokkrir, þar sem bæir hafa verið fluttir til, eða lagst í eyði. Hins vegar er talsvert af smá- og kotbýlum á svæðinu, þar sem byggð hefur jafnvel lagst af fyrir vélvæðingu landbúnaðar. Frá sjónarmiði fornleifafræðinnar eru staðir af þessu tagi ekki síður mikilvægir en bæjarhólar á lögbýlum. Slíkir staðir geta einnig haft mikið kynningargildi því á þeim getur verið auðvelt að átta sig á legu og afstöðu bygginga. Nokkrir slíkir staðir eru á skráningarsvæðinu, og mun þar vera eitthvað um fornleifar sem gætu nýst vel til kynningar á sögu svæðisins. Það mun þó skýrast betur við aðalskráningu. Alls eru skráðir 76 bæjarhólar og 44 bæjarstæði í Staðarsveit.

2.2. Útihús

Fyrir utan bæjarhúsin sjálf voru peningshús helstu byggingar á hverri jörð. Í Staðarsveit eru skráð 132 útihús. Þar af eru 99 með óskilgreint hlutverk, en þau eru flest skráð upp af túnakortum þar sem hlutverk útihúsa voru ekki tilgreint sérstaklega. Eins og víðast á Íslandi voru útihús dreifð um túnin. Af þeim útihúsum sem greind voru eftir hlutverki voru 17 fjárhús en einnig voru skráð fjögur fjós, sex hesthús og sex hlöður. Fjós hafa oft ekki verið sérstakar byggingar heldur hluti af bæjarhúsunum og má því ætla að fjöldi þeirra hafi verið meiri en skráningar gefa til kynna.

Útihús virðast oftast hafa staðið á sömu stöðum um aldir og hafa á slíkum stöðum myndast litlir rústahólar. Fyrir einni öld síðan voru langflestar byggingar á Íslandi peningshús, en þeim hefur fækkað meira síðan en nokkurri annarri tegund mannvirkja. Sést þetta vel á samanburði á túnakortum frá 1904 og 1929, en útihús eru nær undantekningarlaust mun fleiri á eldri kortunum en þeim yngri. Ástæðan er fyrst og fremst túnrækt en einnig hafa yngri og stærri peningshús úr steypu víða verið byggð ofan á eldri útihúsarústum og jafnvel tekið við hlutverki margra smærri húsa.

Hlöður urðu ekki algengar á Íslandi fyrr en undir lok 19. aldar eða í byrjun þeirrar 20. og munu hey víðast hafa verið geymd í stæðum eða gryfjum við útihús, þótt ekki séu glöggar

heimildir um þetta. Auk þess má gera ráð fyrir því að einhver landshlutamunur hafi verið á þessu, enda aðstæður ólíkar. Auk hlaðanna sex eru skráðir 14 heygarðar og ein heygryfja í Staðarsveit.

Smiðjur, af einhverju tagi, voru líklega við flesta bæi og var vegna eldhættu algengara að þær væru sérstök hús en ekki áföst bænum. Í Staðarsveit eru skráðar þrjár smiðjur.

2.3. Tún, garðar og akrar

Túngarðar hafa verið byggðir um tún allt frá landnámi. Á seinni öldum virðist hleðslu og viðhaldi túngarða víða talsvert hafa verið ábótavant. Á 19. öld var rekinn áróður fyrir túngarðshleðslum. Á skráningarsvæðinu voru skráðir sex túngarðar, auk níu nátthaga. Túngarðar eru þess eðlis að þeirra er sjaldan getið í heimildum öðruvísi en á tilviljunarkenndan hátt. Oft er ekki hægt að greina hvort garðar þessir eru fornir, en líklegast verður að telja að margir séu þeir frá 19. öld. Auk eiginlegra tún- og vörslugarða sem gerðir voru til að hlífa túnnum við ágangi búpenings voru víða um land hlaðið talsvert af gördum, til að verja tún og hús fyrir skriðuföllum eða ágangi sjávar, s.s. varnargarðar.

Á undanförunum árum hafa orðið hraðar framfarir á sviði fornleifavísinda og hafa menn m.a. þróað aðferðir, sem byggja á efnagreiningum á jarðvegi, er gefa upplýsingar um ræktun túna og áburðarnotkun til forna. Til þess að hægt sé að beita slíkum aðferðum verða túnin að vera óskemmd af vinnuvélum og helst má tilbúinn áburður ekki hafa verið borinn á þau.

Á 18. öld hófst ræktun nytjaplantna aftur á Íslandi og voru gerðar einhverjar tilraunir með ræktun á korni, en þó aðallega káli og rótarávöxtum eins og rófum gulrótum, næpum og kartöflum. Árangurinn var ærið misjafn og um miðja 18. öld sendu dönsk stjórnvöld jóska bændur til Íslands til þess að kenna Íslendingum ræktun nytjaplantna. Sú viðleitni bar þó lítinn árangur og varð það útbreidd skoðun á þessum tíma að kálrækt væri ekki arðvænleg.² Þrátt fyrir þetta breiddist kálræktin síðar út um allt land og fór svo að kálgarðar voru komnir við flesta bæi í upphafi 20. aldar eins og sést glögglega á túnakortum frá þeim tíma. Leifar hlaðinna kálgarða að eru með algengari fornleifum á Íslandi en á skráningarsvæðinu voru skráðir 56 kálgarðar.

2.4. Kvíar og stekkir

Í flestum sveitum landsins lögðust fráfærur af um og upp úr aldamótunum 1900. Miklar vísbendingar fundust í heimildum um fráfærur í Staðarsveit. Þar voru skráðir 52 stekkir og 10 kvíar. Stekkir virðast yfirleitt vera einfaldar girðingar eða tóftir með litlu hólfi (lambakró) á

² Birna Lárusdóttir. *Mannvist. Sýnisbók um Íslenskar fornleifar*, bls. 175-176.

einni hlið eða við annan enda. Sumstaðar hafa myndast litlir túnblettir í kringum stekki, sem voru slegnir. Kvíar voru yfirleitt mun nær bæ en stekkirnir og oft beinlínis í túnjaðri. Ekki hafa það alltaf verið hlaðnar kvíar, heldur aðeins kvíar stundum aðeins ákveðinn staður þar sem ær voru mjaltaðar og sumstaðar voru færirkvíar notaðar, sérstaklega þegar komið var fram á 20. öld.

Aðrar minjar sem tengjast mjaltaám eru smalakofar. Aðeins einn slíkur skráður í Staðarsveit, en þó er líklegt að smalakofar og skýli hafi verið á fleiri stöðum, því algengt hefur verið að nýir smalar byggðu sinn eigin kofa frá grunni. Smalakofar eru nánast án undantekninga við staði sem hátt ber og víðsýnt er.

2.5. Beitarhús og sel

Beitarhús voru stundum reist á tóftum gamalla býla og selja svo segja má að hlutverk sumra tóftanna hafi verið margþætt í aldanna rás. Tvö beitarhús voru skráð á svæðinu og átta sel. Þess er sjaldnast getið hve lengi haft var í seli en seljabúskapur leið víða undir lok snemma á 19. öld. Seljarústir eru yfirleitt skráðar á stærri jörðum, kirkjujörðum og stærri býlum, sem eiga land til fjalla eða afréttarlanda. Mörg rannsóknarefni eru enn óleyst varðandi seljabúskap. Ekki hefur enn verið ráðið fram úr hvernig greina megi muninn á selbyggingum og byggingum þar sem búið var allt árið og er það eitt af mikilvægari verkefnum íslenskrar fornleifafræði. Sömu leiðis er lítið sem ekkert vitað um mismunandi tegundir seljabúskapar.

2.6. Engjar og áveitur

Fram á þessa öld var hluti heyafla hverrar jarðar fenginn á engjum. Af örnefnaskráum sést að menn hafa oft leitað langt eftir örlitlum heytuggureytingi og móar hafa verið slegnir þar sem nú sprettur lítið sem ekkert gras. Bestu engjarnar voru flæðiengjar þar sem vatn flæddi yfir öðru hvoru. Þar sem flæðiengjar voru ekki frá náttúrunnar hendi var vatni víða veitt á móa og mýrar. Algengt var að veita bæjarlækjum á svæði utan við tún og gætu á nokkrum stöðum enn sést merki um stíflur og veituskurði sem byggðir voru í þessum tilgangi. Aðeins voru skráðar þrjár áveitur á svæðinu en þær voru vafalaust mikið fleiri og á eftir að fjölga þegar að vettvangsskráningu kemur.

2.7. Minjar um samkomur og þinghald

Í Staðarsveit eru skráðir fjórir þingstaðir. Þeir eru staðsettir á Hofgördum, Búðum, Kálfárvöllum og á Ytri-Gördum. Í gagnagrunni Fornleifastofnunar er ”kaupstaður” ekki skilgreint hlutverk og falla meintir kaupstaðir undir hatt þingstaða. Það er í raun mjög rökrétt,

enda hafa athafnir manna á slíkum stöðum líklega verið mjög fjölbreyttar. Hugtakið ”þingstaður” hefur því mun víðari merkingu í þessu samhengi en við erum von að gefa því í dag. Þar að auki eru tveir leikvellir í Staðarsveit, einn á Barðarvöllum og einn á Böðvarsholti.

2.8. Kuml og kirkjugarðar

Greftrað hefur verið í kirkjugörðum þar sem voru sóknarkirkjur og útkirkjur og jafnvel einnig við bænhús, en kirkjur og bænhús voru miklu algengari á miðöldum en seinna varð. Í Staðarsveit eru skráðar fjórar kirkjur en auk þeirra eru tvær hálfkirkjur, og þrjú bænhús. Voru kirkjugarðar við flestar þessara kirkna.

Sagnir og munnmæli um legstaði fornmanna er víða að finna og tengjast þær oft á tíðum ákveðnum stöðum í landinu, s.s. hólum. Oft á tíðum eru þessir meintu fornmannahaugar ekki annað en náttúrumyndanir, en á öðrum stöðum gæti hafa geymst þekking um mannabeinafundi eða gripa sem sagan hefur síðan spunnist frá. Af tíu legstöðum sem skráðir eru í hreppnum og ekki tengjast kirkjuhaldi eru fjórir fornmannahaugar eða dysjar.

2.9. Samgönguminjar

Talsvert er skráð af samgönguminjum í hreppnum eða 58 leiðir, 11 vöð, sjö brýr, einn áfangastaður, 30 samgöngubætur og níu traðir. Þess ber að geta að fjölmargar vörður eru skráðar í hreppnum, eða 34 talsins, og er líklegt að einhverjar þeirra teljist til samgönguminja þótt hlutverk þeirra verði ekki greint af heimildunum.

Skráðar leiðir í hreppnum eru mjög margar. Flestar liggja þær innan héraðsins, milli bæja eða innan einstakra jarða, en einnig voru skráðar nokkrar þjóðleiðir til nágrennahéraða. Má telja ljóst að sá fjöldi leiða sem skráður er innan jarða gefi ekki alveg raunsæja mynd. Margar fleiri leiðir hafa sennilega legið milli jarða þó þeirra sé ekki getið í heimildum auk þess sem fleiri en eitt örnefni geta átt við einu og sömu leiðina. Það er því líklegt að tala þeirra breytist nokkuð við aðalskráningu.

2.10. Hellar og ból

Á skráningarsvæðinu eru hellar sem nýttir voru á ýmsan máta. Voru þeir t.d notaðir sem skepnuhús, geymslustaðir og sel auk þess sem jafnvel var búið í sumum þeirra. Margir hellana eru manngerðir að öllu leyti, en einnig er um að ræða náttúrulega hella eða náttúrulega hella sem breytt hefur verið af mannahöndum. Alls eru skráðir sex hellar í Staðarsveit.

2.11. Sjávarminjar

Á Íslandi standa margir bæir við sjó og á þeim er ríkulegt magn af sjávertengdum athafnasvæðum sem tengjast fiskveiðum og sjósókn. Á Snæfellsnesinu hefur verið mikið um útræði og sýna fjöldi lendinga fram á að það, en 15 lendingar eru þekktar á skráningarsvæðinu. Auk lendinganna voru skráð ýmis önnur mannvirki sem tengjast sjósókn t.d. hjallar, naust og fiskreitir í hreppnum ásamt fleiri sjávarminjum. Staðsetning mannvirkjanna ræðst af því hvort að lendingar hafi verið í nánd en oft eru engar minjar sjáanlegar þó svo að lendingar hafi verið á svæðinu.³ Sjávarminjar er einn þeirra minjaflokka sem án efa mun fjölga í við vettvangsskráningu á svæðinu enda ljóst að á Snæfellsnesi er hefur sjósókn verið veigamikil í gegnum aldirnar og má ætla að það endurspeglit í fjölda sjávarminja.

3. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu

Eins og þegar hefur verið minnst á, þá eru líkur á að meirihluti fornleifa innan túna á skráningarsvæðinu hafi verið eyðilagður á 20. öld og að nú sjáist aðeins brot þeirra rústa sem áður sáust til á yfirborði. Það er helst á eyðijörðum og inn til dala á smærri kotbýlum eða hjáleigum sem hafa farið í eyði á fyrri hluta 20. aldar eða fyrr sem vænta má að hlutfall óskemmdra minja verði hærra. Skilvirk minjavernd verður að byggja á vettvangsathugunum þar sem bæði er tekið tillit til minja sem enn sjást á yfirborði og minja sem eru horfnar af einhverju eða fullu leyti. Benda má á nokkur atriði sem vert er að hafa í huga við áætlanagerð og skipulag byggðar. Flestar fornleifarnar er að finna á gömlum bæjarstæðum sem oftast en ekki er enn búið á. Mikilvægt er að reynt verði að takmarka framkvæmdir á slíkum stöðum og jafnframt að fagaðilar fylgist vel með því raski sem nauðsynlegt er. Dregið hefur úr framkvæmdum í landbúnaði á undanförunum árum og stafar þeim tóftum sem enn eru sýnilegar því ekki jafnmikil hætta og áður af nýbyggingum, framræslu og túnasléttun. Brýnt er að komið verði í veg fyrir frekari eyðileggingu slíkra minja. Auk vegagerðar og línulagna stafar fornleifum nú hætta af skógrækt og aukinni sumarbústaðabyggð auk þess sem nýbyggingar og framkvæmdir meðal annars vegna aukningar ferðamanna ógna fornleifum. Það er þó ekkert sem segir að hagsmunir framkvæmdaáðila og minjavörslu geti ekki farið saman. Fornleifar þekja aðeins brotabrot af heildarflatamáli landsins og ætti að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Slíkt krefst þess aðeins að fornleifastaðir séu þekktir og tekið sé tillit til þeirra við skipulagsgerð og framkvæmdir.

³ Birna Lárusdóttir. *Mannvist. Sýnisbók um Íslenskar fornleifar*, bls. 147-148.

Ekki verður tekið tillit til fornleifa á skógræktarsvæðum, sumarbústaðalöndum eða þar sem aðrar framkvæmdir eiga sér stað nema fornleifastaðir hafi verið rannsakaðir á vettvangi og staðsetning þeirra færð inn á kort. Það er þess vegna brýnt að gerðar séu vettvangsathuganir á fornleifum á svæðinu. Skráningarsvæðið sem hér er fjallað um hefur verið byggt frá landnámsöld og er auk þess vettvangur ýmissa atburða bæði í fornsögum okkar og sögu seinni tíma. Margir athyglisverðir minjastaðir eru á skráningarsvæðinu og ljóst að miklu fleiri munu koma fram í dagsljósið við vettvangsathugun. Gera má ráð fyrir að mikið af stöðum sé í hættu og því brýnt að skrá fornleifar á vettvangi svo hægt sé að gera yfirlit um þá.

Í Staðarsveit eru fjöldi minjastaða með mikið rannsóknar- og/eða kynningargildi. Þar er t.d. mikill fjöldi sjávaltengdra minja sem áhugavert væri að rannsaka nánar. Þær rannsóknir geta sýnt fram á hverskonar atvinnustarfsemi var þar á árum áður. Þær fornleifar sem eru við sjávarsíðuna verða fyrir stöðugu rofi vegna ágangs sjávar og vinda. Á Snæfellsnesinu hafa margar fornleifar horfið vegna þessara náttúruafla.

Það er ljóst að svæðið sem hér um ræðir hefur að geyma menningarsögulegar auðlindir sem sjálfsagt er að reyna að nýta til rannsókna, upplýsingar og kynningar. Forsenda þess er hins vegar sú að minjastaðirnir verði skráðir á vettvangi, svo unnt sé að greina þá og miðla þeim upplýsingum sem tiltækar verða til fólks. Auk þess er mikið magn ritaðra heimilda frá öllum tímum Íslandssögunnar sem tengist svæðinu með beinum og óbeinum hætti sem gefur kost á samtvinnun upplýsinga rit- og efnismenningar.

4. Svæðisskráning Snæfellsbæjar

Sumrin 2014 og 2015 var unnið að svæðisskráningu Snæfellsbæjar. Árið 2014 var Neshreppur innan Ennis, Neshreppur utan Ennis og Brimilsvallahreppur skráðir og árið 2015 var Staðarsveit. Hér að neðan er að finna stutta samantekt um allar þekktar minjar í sveitarfélaginu Snæfellsbæ öllu.

Samtals hafa verið skráðar upplýsingar um 2686 fornleifar í Snæfellsbæ á 187 jörðum en það gerir að meðaltali um 14 fornleifar á hverri jörð.

Hér fyrir neðan eru tafla fyrir tegundir fornleifa í Snæfellsbæ.

Álagablettur 17	Áletrun 1
Brunnur 22	Brú 13
Bæjarhóll 199	Bæjarstæði 133
Dys 4	Frásögn 3
Garðlag 30	Gata 36
Gerði 13	Gripir 3
Gryfja 2	Heimild 1405
Hellir 18	Hleðsla 4
Huldufólksbústaður 15	Hús 4
Kirkjugarður 6	Kuml 6
Laug 2	Lind 21
Mannabein 2	Mannvirki 15
Náma 1	Náttúrumin 4
Renna 2	Stífla 1
Sögustaður 6	Tóft 140
Tóft+garðlag 3	Tóftabyrping 3
Tóftir 19	Varða 74
Vegur 80	Þjóðsaga 59
Þúst 29	Örnefni 279
Öskuhaugur 1	Ótegundagreind 10

Að neðan er tafla yfir hlutverk þeirra fornleifa sem hafa verið skráðar í Snæfellsbæ.

Bústaðir og býli		Landbúnaðarminjar		Minjar um sjósókn		Samkomustaðir	
Bústaður	542	útihús (óskilgreind)	211	fiskreitir	6	þingstaður	13
Býli	74	fjánhús	31	hjallur	17	leikvöllur	4
		hesthús	12	lending	66	Sundlaug	1
Aðrar búsetuminjar		fjós	11	naust	9	Tjaldstæði	1
Rista	16	nátthagi	17	verbúð	6	Aftökustaður	4
Mógrafir	42	túngarður	11	Sjóbúð	1	Orustustaður	1
Þvottastaður	2	Lambhús	2	Uppsátur	6	Verslunarstaður	3
Þvottalaug	2	Tómthús	26	Byrgi	3		
Brunnur	21	hlaða	30	Herslugarður	5	Samgönguminjar	
Eyktamark	36	Kvíar	19	Herslubyrgi	3	samgöngubót	45
Vatnsból	39	heygarður	22			Brú	10
Landamerki	59	stekkur	88	Kirkjur og legstaðir		Vað	17
Áveita	4	Sel	48	legstaður	49	Áfangastaður	1
Varnargarður	8	smalakofi	2	hálfkirkja	3	traðir	9
Smiðja	5	fjárskýli	21	bænhús	7	Leið	147
Skemma	9	Rétt	35	kirkja	16		
Bað	3	beitarhús	3	Útkirkja	1	(hlutv.) óþekkt	120
Skotbyrgi	5	kálgarður	160			Ekki með hlutverk	365
náma	1	refagildra	2	(Þjóð)sögustaðir			
Öskuhaugur	1	Geitakofi	1	draugur	16		
Þurrabúð	50	Heygryfja	1	huldufólksbústaður	22		
mylla	1	Hrossaborg	2	tröll	12		
		Hænsnakofi	1	Manndómsraun	1		
		Tún	1	Tröllabústaður	1		
		kartöflugarður	1	Álagablettur	1		
		Sáðreitir	1				
		Fjárborg	4				
		Fjárbyrgi	3				
		Stakkgarður	1				

Heimildaskrá

- ÁFÍ 1932:** „Snæfellsnes.“ *Árbók Ferðafélags Íslands 1932*.
- ÁFÍ 1982:** Einar Haukur Kristjánsson. 1982. „Snæfellsnes frá Löngufjörum að Ólafsvíkurenni.“ *Árbók Ferðafélags Íslands 1982*.
- Árni Óla. 1969. *Undir jökli*. Setberg. Reykjavík.
- Birna Lárusdóttir. 2011. *Mannvist. Sýnisbók um íslenskar fornleifar*. Reykjavík.
- Brynjúlfur Jónsson. „Rannsókn í Snæfellsnessýslu sumarið 1899“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1900*, bls. 9-27.
- BS:** *Byggðir Snæfellsness*. 1977. Búnaðarsamband Snæfellinga, Stykkishólmi.
- Bsk II:** *Biskupa sögur gefnar út af hinu íslenska bókmenntafélagi I-II*. 1858-1878. Kaupmannahöfn
- DI:** *Diplomatarium Islandicum eða Íslenskt fornbréfasafn I-XVI*. 1857-1972. Hið íslenska bókmenntafélag. Kaupmannahöfn/Reykjavík.
- Eggert Ólafsson. 1943. *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar. Um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752-1757*. Haraldur Sigurðsson og Helgi Hálfánarson, Reykjavík.
- FF:** *Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823*. 1983. Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík.
- ÍF:** *Íslensk fornrit I, IV*. 1933-. Hið íslenska fornritafélag. Reykjavík.
- ÍS II:** Lúðvík Kristjánsson. 1982. *Íslenskir sjávarhættir II*. Bókaútgáfa Menningarsjóðs. Reykjavík.
- JÁM:** *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns V. Hnappadals- og Snæfellssýsla*. 1931-1933. Kaupmannahöfn.
- JJ:** Johnsen, J. 1847. *Jarðatal á Íslandi*. Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn.
- Jón J. Aðils. 1971. *Einokunarverslun Dana á Íslandi 1602-1787*. Heimskringla. Reykjavík.
- KK:** Kristian Kaalund. *Íslenskir sögustaðir II*. 1985. Haraldur Matthíasson þýddi (kom fyrst út 1877). Bókaútgáfan Örn og Örlygur hf. Reykjavík.
- Kristín Sýlvía Ragnarsdóttir. 2015. *Meningarminjar í Breiðuvíkurbreppi, Neshreppi innan Ennis og Neshreppi utan Ennis: svæðisskráning fornleifa*. Fjölrit númer: FS558-14031. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík
- Ólafur Lárusson. 1945. *Landnám á Snæfellsnesi*. Félag Snæfellinga og Hnappdæla í Reykjavík.

PP: *Prestatal og prófasta á Íslandi*. 1949-1951. Reykjavík. Hið íslenska bókmenntafélag.

Saga Búða og Hraunhafnar. 1995. Guðlaugur Jónsson, Anna Sigríður Guðmundsdóttir, Heldi Grímsson og Victor Sveinsson bjuggu til prentunar. Búðir. Reykjavík.

SSSH: *Snæfells- og Hnappadalssýsla: Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873*. 1970. Svavar Sigmundsson og Ólafur Halldórsson sáu um útgáfuna. Snæfellingaútgáfan. Reykjavík.

ÞJÁ: *Íslenskar Þjóðsögur og ævintýri I-VI*. 1961. Jón Árnason safnaði. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfuna. Bókaútgáfan Þjóðsaga. Reykjavík.

Þorleifur Jóhannsson. 1939. „Fundnar fornleifar á Furubrekku“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1937-1939*, bls. 176.

Óprentaðar heimildir:

Stafrænar heimildir:

Herforingjaráðskort 15 N.V.: *Búðir* 1:50000. Skráningarnúmer 2001-1351. Sótt á vef Landmælinga Íslands 07. September 2015: <http://www.lmi.is/kortasafn/>

Herforingjaráðskort 15 N.A.: *Staðarsveit* 1:50000. Skráningarnúmer 2001-1352. Sótt á vef Landmælinga Íslands 07. September 2015: <http://www.lmi.is/kortasafn/>

Þjóðskjalasafn Íslands:

Jarðadeild. Uppdrættir af túnnum 1916. Staðarsveit. Þjóðskjalasafn Íslands.

Örnefnastofnun Íslands

Arnartunga:

Ö-Arnartunga (athugasemdir og viðbætur). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Arnartunga. Jón Lúthersson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1999).

Ö-Arnartunga. Elías Kristjánsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Álptavatn:

Ö-Álptavatn. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Álptavatn (viðbætur og leiðréttingar). Björg Guðjónsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (2002).

Ö-Álptavatn. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Barðastaðir:

Ö-Barðastaðir. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Barðastaðir. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Bergsholtskot:

Ö-Bergsholtskot (spurningar og svör). Jón Lúthersson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Bergsholtskot (athugasemdir). Jón Lúthersson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ö-Bergsholtskot. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Bjarnarfosskot:

Ö-Bjarnarfosskot (athugasemdir og viðbætur). Böðvar Bjarnason skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Bjarnarfosskot. Þráinn Bjarnason skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ö-Bjarnarfosskot. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Bláfeldur:

Ö-Bláfeldur. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Bláfeldur og Hólkot. Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Bláfeldur (viðbætur). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1979).

Ö-Bláfeldur. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Brekka (Furubrekka):

Ö-Furubrekka (athugasemdir). Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1979).

Ö-Furubrekka. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Búðir:

Ö-Búðir. Lúðvík Kristjánsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1935).

Ö-Búðir (athugasemdir). Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Búðir (viðbætur). Kristján Guðbjartsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ö-Búðir (athugasemdir). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Böðvarsholt:

Ö-Böðvarsholt. Lúðvík Kristjánsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1935).

Ö-Böðvarsholt (athugasemdir og viðbætur). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Böðvarsholt og Hlíðarkot. Þráinn Bjarnarson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ö-Böðvarsholt. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ö-Böðvarsholt (athugasemdir og viðbætur). Böðvar Bjarnason skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Elliði:

Ö-Elliði. Svavar Sigmundsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1966).

Ö-Elliði (athugasemdir og viðbætur). Oddfríður Sæmundsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Elliði. Jón Lúthersson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1999).

Ö-Elliði. Elías Kristjánsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Foss:

Ö-Foss. Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1979).

Ö-Foss. Þorleifur Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Gaul:

Ö-Gaul. Kristján Eiríksson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Gaul. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Glaumbær:

Ö-Glaumbær. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Hagasel:

Ö-Hagasel. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Hagasel. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Hagi:

Ö-Hagi. Þórður Kárason skráði. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Hagi. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Hofgarðar og Hoftún:

Ö-Hofgarðar (athugasemdir og viðbætur). Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Hofgarðar. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Hoftún. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Hólkot:

Ö-Hólkot (athugasemdir). Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Hólkot. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Hóll-Neðri:

Ö-Neðri-Hóll (spurningar og svör). Bogi Jóhann Bjarnason skráði. Örnefnastofnun Íslands (1987).

Ö-Neðri-Hóll. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Hraunsmúli:

Ö-Hraunsmúli. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Kálfárvellir:

Ö-Kálfárvellir. Lúðvík Kristjánsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1935).

Ö-Kálfárvellir. Böðvar Bjarnason skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Kálfárvellir. Þráinn Böðvarsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Kirkjuhóll:

Ö-Kirkjuhóll. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Ö-Kirkjuhóll. Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Lýsudalur:

Ö-Lýsudalur. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Ö-Lýsudalur (athugasemdir og viðbætur). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Lýsuhóll:

Ö-Lýsuhóll (athugasemdir og viðbætur). Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Lýsuhóll (athugasemdir). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Lýsuhóll. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (áttal óþekkt).

Melur:

Ö-Melkot og Saurar. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Saurar:

Ö-Melkot og Saurar. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Slitvindaðir:

Ö-Slitandaðir. Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Slitvindaðir (athugasemdir og viðbætur). Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Slitandaðir (Slitvindaðir). Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Staðarstaður:

Ö-Staðastaður (viðbætur). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1979).

Ö-Staðastaður. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1987).

Ö-Staðastaður (svör við spurningum). Jón Lúthersson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1999).

Ö-Staðastaður. Ari Gíslason skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Syðri-Tunga:

Ö-Syðri- Tungu (athugasemdir og viðbætur). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Syðri- Tungu. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Traðir:

Ö-Traðir. Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1979).

Vatnsholt:

Ö-Vatnsholt (athugasemdir). Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1979).

Ö-Vatnsholt. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ö-Vatnsholt. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ytri-Garðar:

Ö-Ytri-Garðar. Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Ytri-Garðar. Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Ytri-Garðar. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ytri-Krossar:

Ö-Krossar (athugasemdir og viðbætur). KE skráði. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Krossar. Jón Lúthersson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1999).

Ö-Krossar. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Ytri-Tunga:

Ö-Ytri-Tunga. Bragi Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands (1979).

Ö-Ytri-Tunga. Þorleifur Jóhannesson skráði. Örnefnastofnun Íslands (ártal óþekkt).

Þorgeirsfell:

Ö-Þorgeirsfell (athugasemdir og viðbætur). Sigríður Jóhannsdóttir skráði. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ö-Þorgeirsfell (athugasemdir og viðbætur). Elísabet Kristófersdóttir. Örnefnastofnun Íslands (1978).

Ölkelda:

Ö-Ölkelda. Elín Gísladóttir. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Ölkelda (athugasemdir og viðbætur). Kristján Eiríksson. Örnefnastofnun Íslands (1977).

Ö-Ölkelda. Sigríður Jóhannsdóttir o.fl. Örnefnastofnun Íslands (1979).

Ö-Ölkelda (athugasemdir). Þórður Gíslason. Örnefnastofnun Íslands (1979).